

AUTOROV PREDGOVOR SRPSKOM IZDANJU

Kada je renomirani nemački izdavač, Oldenburg, 1993. godine objavio ovu knjigu, u tadašnjoj Jugoslaviji besneo je secesionistički rat. U to vreme nisam se ni usuđivao da verujem da bi se ova knjiga ikada mogla pojaviti u srpskom prevodu. No, sad je ipak došlo do toga. I to je zasluga četiri angažovane osobe, koje nisu samo dale inicijativu da se knjiga objavi u Srbiji, već su je odmah i prevele na srpski. Prevodioci su se potpuno posvetili ovom vremenski ograničenom i odgovornom poslu.

Kao preživelim holokausta, stalo im je da se o holokaustu i genocidu nad Srbima i Romima u Srbiji može čitati i na srpskom jeziku.

Moja srdačna zahvalnost za njihovo zalaganje i njihov idealizam.

Iako je u poslednje dve decenije objavljeno mnogo međunarodnih istraživanja o uništenju Jevreja u nacionalsocijalizmu, pojedine regije Balkana još uvek nisu u vezi sa tim temeljito istražene. Ova knjiga predstavlja delo koje je na osnovu obimnih empirijskih izvora posvećeno holokaustu i genocidu nad Srbima i Romima u Srbiji. Pri tome se uočavaju dve specifičnosti: jedna ide u pravcu ubijanja Jevreja koje je obavio Vermaht; pod izgovorom „mera kajanja“. Pripadnici Vermahta u jesen 1941. prvo su streljali sve odrasle Jevreje muškarce, pre nego što su ih ugušili u koncentracionom logoru Sajmište kraj Beograda, internirane jevrejske žene i decu u proleće 1942. u gasnom vozilu („dušegupki“). Druga specifičnost je to da su svi Jevreji ubijeni u Srbiji a ne deportovani u logore uništenja u Poljsku. Posle Estonije, Srbija je time postala druga zemlja, pod nacionalsocijalističkom vlašću, u kojoj je dovršeno sistematsko ubijanje Jevreja do maja 1942.

Beč, septembra 2007.

*Univ. prof. dr Valter Manosek
(Univ. Prof. dr. Walter Manoschek)*

PREDGOVOR NEMAČKOG IZDAVAČA

Ova knjiga je uzburkala javnost još pre nego što se pojavila na tržištu. Probni otisak u nedeljniku „Die Zeit“ („Vreme“) izazvao je mnoštvo - takode odbojnih - reakcija. One pokazuju sa koliko se protivrečnosti i emocija, uglavnom još uvek, ocenjuje uloga Vermahta, to jest regularne nemačke vojske u Drugom svetskom ratu. Ovo se posebno odnosi na Balkan. Događaji u Srbiji od 1941. do 1942. godine su temeljito istraženi u prikazanim svedočenjima.

Dr Valter Manošek raspravlja o pokoljima u Srbiji što su ih počinile jedinice sastavljene od vojnika iz Nemačke i Austrije u svojoj disertaciji odbranjenoj na Bečkom univerzitetu i nagrađenoj Frenklovom nagradom za savremenu istoriju za 1992. godinu, koju dodeljuje Vinerova biblioteka iz Londona (Fraenkel Prize for Contemporary History by the Wiener Library, London). Pri tome on istražuje motive, metode i dejstva s tačke gledišta nemačkog načina ratovanja. Pokazao je da nije tek ratovanje protiv Sovjetskog Saveza ispoljilo jasne simptome nacionalističko-rasističke pobude za vođenje rata uništenja - nego se to već videlo u okupatorskoj politici u Poljskoj - kao i u ubilačkim akcijama u Jugoslaviji.

Drugi niz problema obrađenih u knjizi jesu etnički konflikti koji su se jasno ocrtavali na području Balkana od vremena preloma veka, a u kojima je uređenje višenacionalnog Austro-Ugarskog carstva odigralo značajnu ulogu. Slika krize se zaoštrila u jugoistočnoj Evropi u sudaru interesa evropskih sila, koji su dalje jačali i najzad izazvali Prvi svetski rat. Oni su se nastavili kao nacionalne suprotnosti i rivalstvo delom i u toku Drugog svetskog rata, u borbama između partizanskih i drugih odreda pokreta otpora. Ovi su se sukobi najzad vodili do sadašnjeg stanja.

Autor uspeva verno da prikaže nemačko-austrijsko okupatorsko stanovište, a istovremeno raščlanjuje u pojedinostima sudbinu pokorenih naroda, to jest ojađene i žrtvovane. Uspeva takode da razazna interese pojedinih partizanskih grupa, čije specifične motivacije i ciljeve, kao i zavisnosti od inostranih sila tačno opisuje. U celini, Manošek uspeva uverljivo da objasni značaj tobožnjeg drugo-razrednog ratišta za celinu razvoja ratnih operacija.

*Dr Ginter Rot
(Dr. Günter Roth)
brigadni general i načelnik
Istraživačkog centra za vojnu istoriju*

NAPOMENE ČITAOCU

O stradanju Jevreja, holokaustu u Srbiji, pisano je retko i malo. A i ono što je pisano su fragmenti u monografijama, zbornicima i periodičnim publikacijama.

To je neobično zato što je holokaust u Srbiji sa Banatom, koji je u to vreme bio pod upravom Srbije, počeo i protekao brzo, sa izuzetno velikim brojem žrtava. Oko 90% Jevreja koji su u vreme nemačkog napada na Jugoslaviju bili na teritoriji Srbije i Banata, stradalo je u holokaustu, spasli su se samo oni koji su se sve vreme rata krili ili su bili u ratnom zarobljeništvu, a svega nekolicini je uspelo da prebegnu na teritorije gde su preživeli.

Uništenje jevrejske zajednice u Evropi sprovodio je SS i njegove za tu svrhu formirane jedinice, npr. 11 Ukrajini, Rusiji, Poljskoj itd. U Srbiji, holokaust je sprovodila redovna nemačka vojska, Vermaht. Hitler je imao fiks-ideju da su za ratovanje na Balkanu najpogodnije jedinice sastavljene pretežno od ljudstva iz „Ostmarka“, kako su nazivali Austriju posle njenog zaposedanja i priključenja Nemačkoj. Ovo zbog toga što je smatrao da oni najbolje poznaju mentalitet, navike i običaje tamošnjeg stanovništva. Holokaust i genocid nad Srbima i Romima sprovodila je redovna vojska, ništa manje brutalno nego SS. Iako je pisac pripadnik naroda koji je sprovodio ovaj ratni zločin, on detaljno izlaže sve grozote koje su njegovi sunarodnici počinili nad tim civilnim stanovništvom. Posebno valja istaći to da su, takoreći, svi događaji potkrepljeni navodima iz originalnih dokumenata koji se nalaze u arhivama Nemačke, Austrije, Srbije, Izraela itd. kao i svedočenjem pred nadležnim vlastima samih izvršilaca zločina i neverovatnom srećom slučajno spašenih očevidaca. Nacionalna pripadnost pisca nije ništa uticala na njegovu objektivnost, tako daje ova knjiga ne samo najdokumentovanija, nego i veoma objektivna o tim zbivanjima 11 Srbiji.

Naziv knjige ne odgovara sasvim njenom sadržaju, jer se u njoj isto tako opširno izlažu i podaci o genocidu nad Srbima i Romima u Sapcu, Mačvi, Podrinju, u predelu planine Cer, Kragujevcu, Kraljevu i drugim mestima i krajevima Srbije.

Nemačko izdanje objavljeno je 1993 (drago izdanje 1995). Okolnosti su sad omogućile da se knjiga prevede i na srpski jezik. Prevodioci su tekst knjige podelili da bi se brže pripremila i odštampano izdanje i na srpskom, jer su uvereni da

niko ne treba da bude više zainteresovan za problem obrađen u knjizi, od čitaoca u Srbiji.

Diskutabilan je stav autora u odnosu na četnički pokret, a prevodioci se ograđuju i od faktografskih netačnosti autora a koje će čitalac u Srbiji lako uočiti.

Na mnogo mesta u originalu knjige javlja se reč „Sühne" (kajanje, praštanje). Ovi eufemizmi ne znače ništa drugo nego: stravični pokolj u znak odmazde. Vermaht je svoje zločine objašnjavao tako, da se žrtve svojim životima kaju u ime svog naroda zbog ubistva ili ranjavanja nemačkih vojnika. Cinizam koji se malo gde sreće! U ovom prevodu reč „kajanje" zadržana je samo izuzetno, kako bi se ilustrovala sva monstruoznost tih zločina.

Reč „Ciganin" zadržana je samo u dokumentima okupatora i u, pretežno međusobnoj komunikaciji pripadnika okupacionih snaga.

Ildi Ivanji objavila je u dnevnom listu „Danas" od 1. oktobra 1998. u 13 nastavaka kao feljton nešto skraćenu verziju pete glave ove knjige. Ovde je ta glava objavljena je u celini bez ikakvih promena koje su bile neophodne za feljton. Prevodioci se zahvaljuju Ildi Ivanji i listu „Danas" što su još pre blizu deset godina, shvativši svu strahotu holokausta, objavili pomenuti tekst.

Prevodioci zahvaljuju vrsnom i cenjenom istoričaru akad. prof. dr Cedimiru Popovu, na tome što se prihvatio da napiše svoje mišljenje o ovoj knjizi.

Zahvaljuju i autoru knjige za predgovor srpskom izdanju uz napomenu da se odrekao autorskog honorara, kao što su se honorara odrekli i prevodioci.

Prijatnom dužnošću smatraju da se zahvale potpredsednicima Skupštine AP Vojvodine, pre svega prof. dr Đorđu Bašiću, na zalaganju da Sekretarijat za obrazovanje i kulturu Izvršnog veća Vojvodine bude sufinansijer izdanja ove knjige. Na ovom mestu zahvaljuju i nadležnima tog sekretarijata, kao i Ekumenskoj humanitarnoj organizaciji (EHO) u Novom Sadu, njenom direktoru, dipl. ing. elektrotehnike Karolju Berešu, i njegovoj saradnici Ani Bu, za finansijsku pomoć da se ova knjiga objavi.

Zahvaljuju se takode uredniku „Službenog lista", Ljubomiru Todoroviću, na brojnim i korisnim savetima pri pripremi knjige za štampu.

Dipl. ing. elektrotehnike, Andro Mošić, pomogao je u tehničkoj pripremi prevoda za štampu, na čemu mu se prevodioci zahvaljuju.

Prevodioci bi želeli da ovom knjigom pomognu čitaocu na srpskom jeziku da bolje shvati svu bestijalnost i cinizam Vermahta i okupatorske vlasti 1941/42. godine u Srbiji.

Prevodioci

PRISTUPNA RAZMATRANJA

Nemačka okupaciona uprava u Srbiji do danas nije dovoljno naučno obrađena. Osim napora brojnih istoričara u rasvetljavanju smerova i stvarnosti nemačke uprave u Poljskoj i u Sovjetskom Savezu, naša saznanja ostala su usputna i nepotpuna u toku decenija, jer su im jedini izvori bili memoarska literatura i prilozima za politička i vojna svedočanstva savremenika. Ovo se takode odnosi i na temu o „konačnom rešenju jevrejskog pitanja" u Srbiji, koju je prvo obradio Kristofer Brauning u više napisa počevši od 1978. godine, s naglaskom na ulogu vojske u ovoj oblasti.

Valter Manošek je prvi koji je obuhvatio i izložio celu istoriju okupacione politike i vladavine. Pri tom ne treba prećutati da je reč o nemačko-austrijskom delovanju. Postoje dva razloga za ograničenje na Srbiju godine 1941. i 1942. U Srbiji je vladala nemačka vojna uprava. Ona je bila ispunjena osvetničkim osećanjima posebne vrste, koja su među austrijskim kadrovima bila izrazito oštra. „Rešavanje jevrejskog pitanja" u suštini se obavlja već u 1941. godini, u okviru izrazito bezobzirnog suzbijanja srpskog otpora. Jasno se ogleda odgovornost vojske u planiranju i sprovođenju postupka uništavanja Jevreja već u 1941. godini za razliku od saradnje između vojske i političke policije u Sovjetskom Savezu. U Srbiji, tokom 1941. godine, rukovođenje akcijama bilo je u rukama „opunomoćenog komandujućeg generala u Srbiji", to jest, generala Bemea poreklom iz austrijske vojske. Stvarno su već njegovi prethodnici u leto 1941. godine sproveli desetkovanje beogradskih i proteranih banatskih Jevreja. Bez saglasnosti vojnih zapovednika Sredera i Dankelmana udarni odred političke policije pod komandom dr Vilhelma Fuksa nije ništa mogao da preduzima. Pod generalom Bemeom je sama vojska u jesen 1941. godine preuzela ove akcije u svoje ruke. Odgovarajuća zapovest o ustanovljavanju masovnih streljanja Jevreja i Roma nosi datum 4. oktobar 1941. Ona je trebalo da bude sredstvo borbe protiv potpuno nepodnošljivih ubilačkih napada Titovih partizana. Po ovom naređenju trebalo je Jevreje i Rome iz koncentracionih logora u Beogradu i Šapcu izručivati vojnim streljačkim odredima.

U komandnom lancu od Vrhovne komande, preko Vojne komande za jugo-istok, do opunomoćenog generala u Srbiji, došlo je do krajnjeg zaoštavanja naredbi o uništenju ljudi iz, štaba generala Bemea. Njega je feldmaršal List, glavno-

komandujući 12. armije i istovremeno Jugoistočnog nemačkog fronta, preporučio kao „naročito pogodnu ličnost“ za dužnost komandanta izvršne sile u Srbiji, te je uveo sistematičnost u brutalne i besmislene postupke.

Ovakvo ponašanje i odgovarajuću pozadinu već su utvrdila ranija istraživanja. Dodatno je Manošek istražio i bogatim materijalom dokazao izvršavanje specifičnih naređenja od osnovnih vojnih jedinica i na taj način ispisao poslednje poglavlje specijalne saradnje između vojske i političke policije. U njemu se jasno ocrta negativna preovlađujuća uloga vojske u krvavoj praksi, i to naročito u poređenju sa dešavanjima u Sovjetskom Savezu. Ne samo da se primena odmazde u razmeri 1:100 dosledno sprovodila, nego i učešće u izgradnji koncentracionog logora Zasavica i drugih jasno pokazuje naročitu vrstu saradnje vojske u holokaustu u Srbiji.

U Glavnoj saveznoj upravi sigurnosti pala je odluka da Jevreji iz Srbije, kao i onamo pridošle izbeglice iz drugih zemalja, ima da se ubiju na licu mesta. Opuномоćeni general Berne čak je u jesen 1941. preduhitrio rezultate razmatranja ovog problema između Glavne uprave sigurnosti i Ministarstva spoljnih poslova. Po sopstvenoj odluci je naredio streljanje prvenstveno 2.200 Srba i Roma kao prvu meru odmazde za nemačke gubitke. Sredinom oktobra 1941. godine su predstavnici Glavne uprave sigurnosti začuđeno utvrdili da je general Berne „rešenje problema uzeo u svoje ruke.“ Glavna komanda 12. armije, te feldmaršal List na taj način, bili su potpuno obavešteni o svim ovim pothvatima. Do novembra 1941. ubijen je najveći deo jevrejskih i romskih muškaraca starijih od 14 godina.

Na osnovu vojnih i političkih dokumenata mogao je Manošek da dokaže kako su ovi postupci bili rezultat saradnje između vojske i Službe sigurnosti u Beogradu. Na vojnoj se strani motivi prepoznaju kao klupko ideoloških i logističkih gledišta - logori su potrebni za smeštaj srpskih zarobljenika i talaca - kao i postupci osвете za vojne poraze nanete od partizana u predelima Topole, Valjeva i Kraljeva.

Kraljevo i Kragujevac, gde je 717. pešadijska divizija u oktobru 1941. godine streljala više od 7.000 talaca, svedoče o užasnim metodama nemačke okupatorske vlasti - ali i austrijske posebnosti - pri suzbijanju „balkanskog mentaliteta.“ Sudbina Jevreja i Roma u odgovarajućoj literaturi nije nikako ili je veoma malo dotaknuta.

Prikaz ovih događaja odavno je nedostajao u obliku u kome je sada na raspolaganju, na osnovu Manošekovih istraživanja iz domaćih i inostranih arhiva. Pored toga, važan nov ugao posmatranja pruža mogućnost interpretatorskog ocenjivanja prirode uloge vojske u ratu protiv Sovjetskog Saveza. Prelaz ka politici uništavanja Jevreja odigrao se 1941. godine. Razlikovanje između „munjevitog“ i „totalnog“ rata, počevši od 1942. kako ga obraduje Arno J. Majer u svojoj knjizi *Zašto nebo nije potamnelo (Why did the Heavens not darken?)* gubi verodostojnost na primeru Srbije. Pojavljuje se sumnja u pogledu saradnje između vojske i udarnih SS-grupa u Sovjetskom Savezu već u toku 1941. godine.

Dubok jaz postoji između Majerovih tumačenja i rezultata istraživanja vršnih historičara kao što su Raul Hilberg, Gerald Fleming, Helmut Krausnik, Jürgen Ferster i Kristian Strajt. Majerova teza o uzajamnim vezama između neuspjeha nemačke vojske na Istoku i holokausta trpi nova osporavanja čak ako se Manoškova knjiga čita kao studija slučaja o vojnoj i političkoj motivaciji. Njegova istraživanja će oživjeti rasprave između internacionalista i funkcionalista. Ona obogaćuje novim sadržajnim poglavljem historiju nemačke vojske, poznate pod nemačkim nazivom „Vermaht“ u vremenu i okviru nacionalsocijalističkog sistema.

Manošek je za svoju knjigu dobio Frenkelovu nagradu za 1992. godinu, koju dodeljuju Institute of Contemporary History i Wiener Library u Londonu.

Manfred Meseršmit
(Manfred Messerschmidt)
(Preveo A. Mošić)

